वाग्भटालंकारः ।

(वाग्भटकृतोलंकारग्रंथः)

प्राचीनटिप्पनसमेतः ।

ग्रन्थोयं

श्रीकृष्णदासात्मजखेमराजेन

मुम्बय्यां

स्वकीयेश्रीवेंकटेश्वरयंत्रालये

मुद्रितः ।

शके १८१६ संवत् १९५१

वाग्भटालङ्कारः ।

प्रथमः परिच्छेदः ।

श्रीर्जयति॥ श्रियं दिशतु वो देवः श्रीनाभे
योजिनस्सदा॥[1]मोक्षमार्गं सतां ब्रूते यदा
गमपदावली ॥ १ ॥ [2]साधुशब्दार्थसंदर्भं
गुणालंकारभूषितम् ॥ स्फुरतीतिरसो
पेतं काव्यं कुर्वीत कीर्तये ॥ २ ॥ [3]प्रति
भा कारणं [4]तस्य [5]व्युत्पत्तिस्तु विभूष
णम् ॥ भृशोत्पत्तिकृद[6]भ्यास इत्यादिक
[7]विसंकथा॥३॥ [8]प्रसन्नपदनव्यार्थयुक्त्युद्बो
धविधायिनी ॥ स्फुरंती सत्कवेर्बुद्धिः

---

१ यत्सिद्धान्तग्रंथपरंपरायस्यग्रंथपदावली सतां साधूनांमोक्षमार्गंब्रूते. अन्यापि पदावली मार्गं कथयते । २ वाऽस्यप्रयोजनवत्वमित्याह साध्विति । ३ प्रतिभाकोर्थः विविधशास्त्रज्ञानम् यद्वा प्राग्जन्मसंस्कारजन्यापूर्वापरानुसंधानरूपाबुद्धिः प्रतिभा । ४ काव्यस्य । ५ विविधशास्त्रज्ञानं । ६ अभ्यासः शीघ्रोत्पादनकर्त्ताभवति । ७ इत्यादि सर्वं कवीनां वार्त्ता शिक्षावा । ८ प्रसन्नेति सुललितपदनवीनार्थयुक्तिप्रकाशकारिणी ।

प्रतिभा[1] सर्वतोमुखी ॥४॥ शब्दधर्मार्थका मादिशास्त्रेष्वाम्नाय[2]पूर्विका ॥ प्रतिपत्ति[3]र सामान्या व्युत्पत्ति[4]रभिधीयते ॥ ५ ॥

अनारतं गुरूपांते यः काव्ये रचनादरः॥ तमभ्यासं विदुस्तस्य क्रमः कोप्युपदिश्यते ॥ ६ ॥ बिभ्रत्याबंधचारुत्वंपदाव ल्याऽर्थशून्यया ॥ वशीकुर्वीत काव्याय छन्दांसि निखिलान्यपि ॥७॥ पश्चाद्गुरुत्वं संयोगाद्विसर्गाणामलोपनम् ॥ विसंधि वर्ज्जनं चेति बंधचारुत्वहेतवः॥८॥यथा॥ शिते कृपाणे विधृते त्वया घोरे रणे कृते॥ न्त्रधीश[5] क्षितिपा भीता वनएव गता ज-

१ अज्ञानवनवोन्मीलदित्यादिलक्षणलक्षिता सर्वत्रावगाहिनी सत्कवेर्बुद्धिः प्रतिभा स्यादित्यर्थः । २ गुरुसम्प्रदायपूर्विका। ३ परिज्ञानम् । ४ व्याकरणसंहितादण्डनीतिवात्स्यायनादिए तेषुज्ञानं व्युत्पत्तिभर्वति । ५ न्त्रधीशेतीत्थं संयोगो न क्रियते वने एव इति विसंधिर्ज्ञेयः गता अत्र विसर्गाणांलोपनं कृतं इत्थं न क्रियते नूतनकवित्वे इतिभावः असंयोगेऽधीशेति गुरुः क्षितिपा भीता गता इति विसर्गलोपः ।

वात् ॥९॥ अनुल्लसत्यां नव्यार्थयुक्ताव
भिनवत्वतः ॥ अर्थसंकलनातत्त्वं[1]मभ्यसे-
त्संकथास्वपि[2] ॥१०॥ यथा ॥ आगम्यतां
सखे गाढमालिंग्यात्र निषीद च ॥ संदिष्टं
यन्निजभ्रातृजायया तन्निवेदय ॥ ११ ॥
परार्थबंधाद्यस्तु स्यादभ्यासो वाच्य-
संगतौ ॥ स न श्रेयान्यतोनेन कविर्भ-
वति तस्कर[3]ः ॥ १२ ॥ परकाव्यग्रहोऽ
पि स्यात्समस्यायां गुणः कवेः ॥ अर्थं
तदर्थानुगतं नवं हि रचयत्यसौ॥१३॥
मनःप्रसत्तिः[4] प्रतिभा प्रातःकालेऽभियो
गिता[5] ॥ अनेकशास्त्रदर्शित्वमित्यर्था-
लोकहेतवः ॥ १४ ॥ समासमिव पूर्वा-

---

१ तत्त्वंकोऽर्थः अर्थप्रयोजनस्वरूपम् । २ संकथासु कोर्थः वार्त्तास्वपि । ३ तदुक्तं— परस्यकाव्यं स्वमिति ब्रुवाणो विज्ञायते ज्ञैरिह काव्यचौरः ॥ विलोक्य माणिक्यमयोग्यहस्ते प्रत्येति को नाम यदेतदस्येति । ४ मनःप्रसन्नता चित्तायत्तं धातुबद्धं शरीरं नष्टे चित्ते धातवोयांतिनाशम् ॥ तस्माच्चित्तं सर्वथा रक्षणीयं स्वस्थेचित्ते बुद्धयः प्रस्फुरंति अत्रायमभिप्रायः चित्तं स्वस्थं विधाय काव्यरचनां रचेदिति भावः । ५ उद्यमः ।

द्वे कुर्य्यादर्थप्रकाशनम् ॥ तत्पुरुषो बहुव्रीहिर्न मिथः प्रत्ययावहौ ॥ १५ ॥ एकस्यैवाभिधेयस्य समासं व्यास मेव च ॥ अभ्यसेत्कर्त्तुमाधानं निःशेषालंक्रियासु च ॥ १६ ॥ स्यादनर्द्धान्तपादांतेप्यऽशैथिल्ये लघुर्गुरुः ॥ पादादौ न च वाऽव्याश्चादयः प्रायशो बुधैः ॥ १७ ॥ भुवनानि निबध्नीयात् त्रीणि सप्त चतुर्द्दश ॥ अप्यदृश्यां सितां कीर्तिमकीर्तिं च हृतोऽन्यथा ॥ १८ ॥ वारणं शुभ्रमिन्द्रस्य चतुरः सप्त वाऽम्बुधीन् ॥ चतस्रः कीर्त्तयेद्वाऽष्टौ दश वा ककुभः क्वचित् ॥ १९ ॥ यमकश्लेषचित्रेषु बवयो र्डलयो र्न भित् ॥ डलयो रलयोर्वाऽपि णनयोरपि कुत्रचित् ॥ २० ॥ नाऽनुस्वारविसर्गौ तु चित्रभं-

---

१ संदेहजनकौ । २ अतोद्वितीयपादांततृतीयपादयोः संधिर्नकार्य्यः अशैथिल्ये सति अपिशब्दात् द्वितीयचतुर्थ पादांते लघुर्गुरुर्भवत्येव ।

गाय संमतौ॥यमकोदाहरणं-शंकमानै-
र्महीपाल[1] कारागारे विडंबनं[2] ॥ त्वद्वैरि-
भिःसपत्नीकैः[3] श्रितं बहुविडंबनम्॥२१॥
श्लेषोदाहरणम् ॥ त्वया दयार्द्रेण विभो
रिपूणां न केवलं संयमिताश्च बालाः[4] ॥
तत्कामिनीभिश्च वियोगिनीभिर्मुहुर्म-
हीपाल विधूसरांगाः ॥ २२ ॥ देव युष्म
द्यशोराशिं श्रोतुमेनं जडात्मकम् ॥
उत्कंठयतिमां भक्तिरिन्दुलेखेव साग-
रम् ॥ २३ ॥ चित्रोदाहरणम् ॥ चन्द्रेडितं[5]
चटुलितस्वरधीतस[6]ाररत्नासनं रभसक
लिपतशोकजातम् ॥ ...नि पापति
मिरक्षयकारकायमल्पेतरामलतपः क-
चलोपलोचम् ॥ २४ ॥ भावकाननम
त्तेभभग्नमायातमःप्रभ ॥ विनयात्त्वां
स्तवे वीर विनतत्रिदशेश्वर ॥ २५ ॥

---

१ हे राजन् । २ अत्रबवयोर्डलयोरैक्यम् ... पक्षे बहूनिप-
त्रेत्यर्थात् । ३ सस्त्रीकैः त्वच्छत्रुभिः । ४ अत्ररलयोरै-
क्यम् । ५ चन्द्रेडितंचात्रडलयोरैक्यमति । ६ चटुलितं स्व-
रापठितं बलस्येंद्रस्य रत्नासनं येन ।

हारबन्धचित्रम् ॥ प्रचण्डबलनिःकाम प्रकाशितमहागम ॥ भावतत्वनिधे देव भालमत्राऽद्भुतं तव ॥ २६ ॥ छत्रबंधचित्रम् ॥ जनस्यनयनस्थानध्वानमेनं छिनत्त्विनः ॥ पुनः पुनर्जिनः पीनज्ञानध्यानघनस्सनः ॥ २७ ॥ गोमूत्रिकाषोडशदलपद्मबंधावेकोस्मिन्नेव ॥ अधीत्य शास्त्राण्यभियोगयोगादभ्यासवश्यार्थपदप्रपंचः ॥ तं तं विदित्त्वा समयंकवीनां मनःप्रसत्तौ कवितां विदध्यात्॥२८॥

इति वाग्भटालंकारे प्रथमः परिच्छेदः १

द्वितीयःपरिच्छेदः ।

संस्कृतं१प्राकृतं२तस्याऽपभ्रंशो३भूतभाषितम् ४ ॥ इति भाषाश्चतस्रोऽपि यांति काव्यस्य कायताम् ॥ १ ॥ संस्कृतं स्वर्गिणां भाषा शब्दशास्त्रेषुनिश्चिता । प्राकृतं[1] तज्जतत्तुल्यं[2] देश्य[3]या

---

१ संकेतं । २ तस्मात्संस्कृताज्जातं शुद्धप्राकृतमित्यर्थः । शूरसेनी मागधीच ।

दिकमने कथा ॥२॥ अपभ्रंशस्तु यच्छुद्धं तत्तद्देशेषु भाषितम् ॥ यद्भूतैरुच्यते किञ्चित्तद्भौतिकमिति स्मृतम् ॥ ३ ॥ छन्दोनिबद्धमच्छन्द इति तद्वाङ्मयं द्विधा ॥ पद्यमाद्यं तदन्यत्तु गद्यं[1] मिश्रं च तद्द्वयम् ॥ ४ ॥ अदुष्टमेव तत्कीर्त्यै स्वर्गसोपानपङ्क्तये ॥ परिहार्य्यानतो दोषांस्तानेवाऽऽदौ प्रचक्ष्महे ॥५॥ अनर्थकं१ श्रुतिकटु[2]२ व्याहतार्थ३ मलक्षणम् ४॥ स्वसंकेतप्रकॢप्तार्थ५ मप्रसिद्ध६ मसंमतं७ ॥६॥ ग्राम्यं८ यच्च प्रजायेत पदं तन्न प्रयुज्यते ॥ क्वचि[3]दिष्टा च विद्वद्भिरेषामप्यपदोषता ॥ ७ ॥ युग्मम् ॥ प्रस्तुतेऽनुपयुक्तं यत्तदनर्थकमुच्यते ॥ यथा विनायकं वन्दे लम्बो

---

१ गद्यपद्यमयंचंपूकथादि गद्यपद्यमयीवाणी चंपूरित्यभिधीयते ॥ यद्वा संस्कृतप्राकृतयोर्द्वयं नाटकादिमिश्रं । २ यत्पदमनर्थकंजायेत श्रुतिकटु कर्णकटु जायेत इति प्रत्येकं सम्बन्धः । ३ अनुकरणादौ इत्यर्थः ।

दरमहं हि तु ॥ ८ ॥ निष्ठुराक्षरमत्यन्तं
बुधैः श्रुतिकटुस्मृतम् ॥ एकाग्रमनसा
मन्ये त्वष्ट्रेयं निर्मिता यथा ॥ ९ ॥ व्या
हतार्थं यदि[1]ष्टार्थबाधकार्थांतराश्रयम् ॥
रतस्त्वमेव भूपाल भूत[2]लोपकृतौ यथा
॥ १० ॥ शब्दशास्त्रविरुद्धं यत्तदल[3]क्षण
मुच्यते ॥ मानिनीमानदलनो यथेन्दु
र्विज[4]यत्यसौ ॥ ११ ॥ स्वसंकेतप्रक्लृप्तार्थं
गम्यार्थांतरवाचकम् ॥ यथा विभाति
शैलोऽयं पुष्पितैर्वानर[5]ध्वजैः ॥ १२ ॥
यस्य नास्ति प्रसिद्धिस्तदप्रसिद्धं वि
दुर्यथा ॥ राजेन्द्र भवतः कीर्तिश्चतुरो[6] हं

---

१ इष्टार्थस्य विरुद्धं यदर्थान्तरं तदाश्रयभूतमित्यर्थः । २ अत्र कमलभूतलोपकारे त्वनवरत इष्टार्थे भूतानां प्राणिनां लोपो मरणं तत्कारणं विरुद्धोऽर्थः इति प्रतीयते । ३ व्याकरण लक्षणहीनमित्यर्थः । ४ विजयतीत्यत्रविपराभ्यांजेः आत्मने पदविधायकसूत्रहीनमित्यर्थः । ५ अर्ज्जुनवृक्षैः । अत्रवानर-ध्वजपदं अर्ज्जुनवृक्षप्रतिपादकतया प्रयुक्तं वानरध्वजशब्दस्तु पांडवमर्ज्जुनं प्रतिपादयति कविरेवं स्वसंकेतप्रक्लृप्तार्थंपदं कवितायां नप्रयुंजीत इति तात्पर्य्यम् । ६ चतुरस्समुद्रान्प्रतिहंति गच्छति हंतीति अत्र गमनार्थे अप्रसिद्धमेतत् ।

ति वारिधीन् ॥ १३ ॥ शक्तमप्यर्थमाख्यातुं यन्न सर्वत्र संमतम् ॥ असंमतं तमोंभोजं[1] क्षालयंत्यंशवो रवेः ॥ १४ ॥ यद्यत्राऽनुचितं तद्धि तत्र ग्राम्यं स्मृतं यथा ॥ छादयित्वा[2] सुरान्पुष्पैः पुरो धान्यं क्षिपाम्यहम् ॥ १५ ॥ पदात्मकत्वाद्वाक्यस्य तद्दोषास्तत्र संति हि ॥ अपदस्थास्तु[3] ये वाक्यदोषास्तान् ब्रूमहेऽधुना ॥ १६ ॥ खंडितं व्यस्तसंबन्धमसंमतमपक्रमम् ॥ छन्दोरीतियतिभ्रष्टं दुष्टं वाक्यमसत्क्रियम् १७॥ वाक्यांतरं प्रवेशेन विच्छिन्नं खण्डितंमतम् ॥ यथा पातु सदास्वामी यमिन्द्रः[4] स्तौति वो जिनः॥१८॥सम्बन्धपददूरत्वे व्यस्तसंबंधमुच्यते ॥ यथाऽऽद्यः[5] सम्पदं ज्ञाता देयात्तत्वानिवोऽर्हताम् ॥ १९ ॥

---

१ अत्राम्भोजशब्दः अंभसोजातमित्यर्थे कमलेपि संमतो न पंकेऽव्युत्पत्यादिना। २ छादयित्वेति अनुचितं रंजयित्वा इतियोज्यम्। ३ पदेष्ववर्त्तमानाः। ४ अत्रजिनः स्वामी पातु इति वाक्यमंतराले स्तौति इतिवाक्यमंतरेण विच्छिन्नम्। अर्हतामाद्यः श्रीवृषभो देवः संपदं देयादिति पदानांदूरता।

शब्दार्थौ यत्र न तुलाविधृताविव संमतौ॥
तदसंमतमित्याहुर्वाक्यंवाक्यविदोयथा
॥२०॥ मानसौकः[1] पतद्यानदेवासनविलो
चनः ॥ तमोरिपुविपक्षारिप्रियां दिशतु
वो जिनः॥ २१ ॥ अपक्रमं भवेद्यत्र प्रसि
द्धक्रमलङ्घनम् ॥ यथा भुंक्त्वा कृतस्नानो
गुरून्देवांश्च वंदते॥२२॥ छन्दश्शास्त्रवि-
रुद्धं यच्छन्दोभ्रष्टं तु तद्यथा॥ स जयति[2]
जिनपतिः पर ब्रह्ममहानिधिः ॥ २३ ॥
रीतिभ्रष्टम[3]निर्वाहो यत्र रीतेर्भवेद्यथा।
जिनो जयति सश्रीमानिन्द्राद्यमरव-

---

१ मानसंसरस्तद्गृहं यस्यसचासौपतञ्चसहंसः यानंवाहनं यस्यसः ब्रह्मासचासौ देवश्चतदासनं पद्मं तद्वद्विलोचने यस्य सस्तमोरिपुः सूर्यः तद्विपक्षोराहुः तस्यारिःकृष्णः तस्याप्रिया लक्ष्मीः तां दिशतु ददात्वित्यर्थः। २ सजयति अत्र श्लोक लक्षणं तृतीयपदेनास्ति अतश्छन्दोभ्रष्टमित्यर्थः श्लोकेषष्ठं गुरु ज्ञेयं सर्वत्र लघु पंचमम् इतिश्लोकलक्षणम्। ३ आरब्धरी तेरभावः जिन इत्यादावसमासाद्वैदर्भीरीतिः प्रथमपादे तुद्वितीये तुसमासाद्गौडी।

न्दितः ॥ २४ ॥ पदांतविरतिः[1] प्रोक्तं यतिभ्रष्टं बुधैर्यथा ॥ नमस्तस्मै जिनस्वामिने सदा नेमयेऽर्हते[2] ॥ २५ ॥ सत्क्रियापदहीनं यत्तदसत्क्रियमुच्यते ॥ यथा सरस्वतीं पुष्पैः श्रीखंडैर्घुसृणैः[3] स्तवैः ॥ २६ ॥ देशकालागमावस्थाद्रव्यादिषु विरोधिनम्॥वाक्येष्वर्थं न बध्नीयाद्विशिष्टं कारणं विना ॥ २७॥ प्रवेशे चैत्रस्य स्फुटकुटजराजिस्मितदिशि[4] प्रचंडे मार्त्तण्डे हिमकणसमानोष्म मह-

१ पदं विभक्त्यंतंपदं तन्मध्ये विरतिः विरामः अत्र जिनस्वामिने इतिपदमध्ये विरतिः क्रियते एवं कविः नकुर्वीत इति तात्पर्य्यार्थः ॥ यतिभ्रष्टमिदं । २ नेमिनाथाय ३ क्रियापदहीनं काव्यं न कुर्य्यात् यथा सरस्वती मितिवत्. अस्मिन् श्लोके क्रियानवर्त्तते स्निग्धैः सच्चिक्कणैः स्तवैः स्तुवीतइत्यध्याहारः । ४ स्फुटकुटजराजीति कालाविरुद्धमेतत हिमकणेतिद्रव्याविरुद्धमेतत् ।

सि ॥ जलक्रीडायांतं मरु[1]सरसि बालद्विपकुलं मदेनांधं विध्यंत्यसमशरपातैः प्रशमिनः ॥ २८ ॥ तवाऽरिनारीनयनाश्रुवारिभिर्न्नरेन्द्रानिर्मूलितपत्रवल्लिभिः ॥ सरांसि सत्कज्जलयुग्जलाविलक्षितीन्यजायंत मरुस्थलीष्वपि ॥ २९ ॥ तस्य जन्मन्यकालेऽपि तरूणां स्कंधपुष्पिणाम् ॥ ससंभ्रमदृशो रूपं ददृशु र्वन देवताः ॥ ३० ॥ अनारतमधीयानद्विजसंनिधिवर्त्तिनः ॥ यत्राऽस्फूटपदं वेदमुद्गिरंतिस्तनंधयाः ॥ ३१ ॥ जनिर्दिन एव दृष्ट्वा मंगलदीपे निपततः शलभान् ॥ करुणामुकुलितनयनो वनतपक्षः श्रीजिनो जयति ॥ ३२ ॥ तदामये दाहमतीत्य देहे स्त्रीणां दधुश्चन्दनबिन्दवोऽपि ॥ स्नेहाकुलस्य ज्वलनाय तोयं न तस्य

---

१ निर्ज्जलदेशेतडागासंभवत्वात् मरुसरसीति देशविरुद्धमेतत् मरुर्निर्ज्जलदेशः निर्ज्जलदेशतडागे जलक्रीडायान्तं कोऽर्थः जलक्रीडासक्तं रतमिति यावत् बालद्विपकुलमितिमदेनान्धमित्यवस्थया विरोधः प्रशमिनः संयमिनः पुरुषाः असमशरपातैः विषमबाणपातैः बालद्विपकुलं बालहस्तिसमूहम् विध्यंति इत्यागमाविरोधः कविरेवं वाक्यं नबध्नीयादितिभावः ।

कालस्य च दृष्टमेव ॥ ३३ ॥ इति दोष विषनिषेकैरनंकितमुज्ज्वलं सदा विबुधैः ॥ कविहृदयसागरोत्थितममृत मिवाऽऽस्वाद्यते काव्यम् ॥ ३४॥ इति वाग्भटालंकारे द्वितीयः परिच्छेदः॥२॥

तृतीयःपरिच्छेदः ।

अदोषावपिशब्दार्थौप्रशस्येते न यैर्विना॥तानिदानीं यथायुक्ति ब्रूमोऽभिव्यक्तये गुणान्॥१॥औदार्य्यं १ समता२ कांति ३रर्थव्यक्तिः४प्रसन्नता५॥समाधिः६श्लेष७ओजो८ऽथमाधुर्य्यं९ सुकुमारता १० ॥ २ ॥ पदार्थानामर्थचारुत्वप्रत्यायकपदान्तरैः ॥ मिलितानांयदाधानं तदौदार्य्यं स्मृतं यथा ॥३ ॥ गंधेभंविभ्राजितधा

---

१ इत्येवं पूर्वोक्तायेदोषास्तेएव विषंतस्य निषेकैः सिंचनै रनंकितं नचिह्नितं कविहृदयसमुद्रोत्पन्नं काव्यं विबुधैः पंडितैरमृतमिव आस्वाद्यते सदाऽतिस्वादुत्वेन गृह्यते यथा स्वादुपदार्थं अतिप्रेम्णा भुज्यते जनैरस्मिन्लोके एवमेव निर्दोषं काव्यमपि । २ अत्र गंधशब्देनेभानांलीलाशब्देनाम्बुजस्य चारुत्वं प्रतिपादितम् ।

मलक्ष्मीलीलाम्बुजच्छत्रमपास्य राज्यमू ॥ क्रीडागिरौ रैवतके तपांसि श्रीनेमिनाथोऽत्र चिरं चकार ॥ ४ ॥ बंधस्य पदवैषम्यं समता सोच्यते बुधैः ॥ यदुज्ज्वलत्वं [1]तस्यैव सा कांतिरुदिता यथा ॥ ५ ॥ कुचकलशविसारिस्फारिलावण्यधारामनुवदति यदंगासंगिनी हारवल्लिः ॥ असदृशमहिमानं तामनन्योपमेयां कथय कथमहं ते चेतसि व्यं[2]जयामि ॥ ६ ॥ फ[3]लैः कृताहारः प्रथममपि निर्गत्यसदनादनासक्तःसौ[4]ख्ये क्वचिद्दपि पुराजन्मनि कृती ॥ तपस्यन्नश्रांतं ननु वनभुवि श्रीफ[5]लदलैरखंडैःखंडेन्दोश्चिरमकृतपादार्चनमसौ ॥ ७ ॥ पद[6]मेयत्वमर्थस्य ह्यर्थव्यक्तिः स्मृता यथा ॥ त्वत्सैन्यरजसा लुप्ते सूर्ये रा

जलक्रीडास...व । २ प्रकटीकरोमि । ३ कांतेरुदाहरणमाह । वस्थया विरोध. विषमबाणपातैः बा... ५ बिल्वपत्रैः । ६ यत्रोक्तोप्यर्थोबलात्कथं गमाविरोधः कविरेवं वक्तिः ।

रिभूहिवा ॥ ८ ॥ झटित्यर्थार्थकत्वं यत्प्रसत्तिः सोऽच्यते यथा ॥ कल्पद्रुमइवाऽऽभाति वांछितार्थप्रदो गुरुः ॥ ९ ॥ स समाधिर्यदन्यस्य गुणोऽन्यत्र निवेश्यते ॥ यथा श्रुतिररिस्त्रीणां राज्ञःपल्लवितं यशः ॥ १० ॥ श्लेषो यत्र पदानि स्युःस्यूतानीऽव परस्परम् ॥ ओजस्समासभूयस्त्वं तद्गद्येष्वेव सुन्दरम् ॥ ०१ ॥ उत्श्रा यस्योऽद्गीतं सह सहचरीभासोक्ति मुंहुः श्रुत्वा हेलोद्व ... ६ ऽतिशक्तेः ११ समाजबलं ॥ दरोद्गच्छद्भां ... २१ यथासंत्पुलकिताश्चमत्कारोद्रेकं ... णस्तेऽपि दधिरे ॥ १२ ॥ समरा ... ः २४ ॥ ... रिनरेशकरिनिकरशिरः सरसारिले... रपरिचयेनेवारुणितकरतलो देवइति गद्यम् ॥ १३ ॥ सरसार्थपदत्वं यत्तन्माधुर्य्यमिहोऽच्यते ॥ अनिष्ठुराक्षरत्वं

१ लताधर्मः पल्लवनं यशसिनिवेश्यते । २ गंधेरोजोगुणमुदाहरति ।

यत्त त्सौकुमार्य्यमिदं यथा ॥१४॥ फणि
मणिकिरणालीस्यूतचञ्चन्निचोलः कु
चकलशनिधानस्येव रक्षाधिकारी ॥ उ
रसि विशदहारस्फारतामुज्जिहानः कि
मिति करसरोजे कुंडली कुंडलिन्याः
॥ १५ ॥ प्रतापदीपांजनराजिरेव देव त्व
दीयः करवाल एषः ॥ नोचेदनेन द्विषतां
जयांसि श्यामायमानानि कथं कृतानि
... ताऽनुमम
पि निर्गत्य समिव दाम रम्यम् ॥ ...
चिदपि पुंसः कंठपीठे करोत्यलंकारत
श्रांतं न्त्वम् ॥ १७ ॥ ❋ ॥ इति वाग्भ-
खंडेलकारे तृतीयः परिच्छेदः ॥ ३ ॥

---

१ माधुर्य्यमुदाहरति पद्मावत्याः देव्याः करसरोजे कुंड-
ली सर्पः किमिति किमर्थमित्यर्थः किम्भूतः फणइत्यादि त-
स्यूतः प्रोतः चंचत्प्रधानं निचोलः कंचुकोयेन हृदि निर्मल
हारवद्विस्तीर्णतां प्राप्तवान् भवेत् तदा तादृशनिधानस्यरक्षा-
षमकारीव स्यादत्र पदानामर्थसरसत्वान्माधुर्य्यम् १५ ।
माविरोधं माघ्र्य्यमुदाहरति ।

दोषैर्मुक्तं गुणैर्युक्तमपि येनोज्झितंवचः ॥
स्त्रीरूपमिव नो भाति तं ब्रुवे लंक्रियो
च्चयम्॥ १ ॥ चित्रं १ वक्रोक्त्य २ नुप्रासौ ३
यमकं ४ ध्वन्यलंक्रिया॥ अर्थालंकृतयो
जाति १ रुपमा २ रूपकं ३ तथा ॥ २ ॥
प्रतिवस्तूपमा ४ भ्रांतिमाना ५ ऽऽक्षेपो ६
ऽथ संशयः ७॥ दृष्टांत ८ व्यतिरेकौ ९
वाऽपह्नुति १० स्तुल्य योगिता ११ ॥३॥
उत्प्रेक्षा १२ ऽर्थांतरन्यासः १३ समासो
क्ति १४ र्विभावना १५॥दीका १६ ऽतिश-
यौ १७ हेतुः १८ पर्य्यायोक्तिः १९ समा-
हितम् २० ॥ ४॥ परिवृत्ति २१ र्यथासं-
ख्यं २२ विषमः २३ ससहोक्तिकः २४॥
विरोधो २५ वसरः २६ सार २७ स्सश्ले-
षश्च २८ समुच्चयः २९ ॥ ५॥ अप्रस्तुत-
प्रशंसा ३० स्यादेकावल्य ३१ ऽनुमा
ऽपि ३२ च ॥ परिसंख्या ३३ तथा प्रश्नो-

---

१ अलंकारादिभिः औदार्य्यादिभिः । २ चतस्रश्चित्राद
यश्शब्दालंक्रियाः । ३ जात्यादयोऽर्थाऽलंकाराः ।

त्तरं ३४ संकर ३५ एव च ॥ ६ ॥ यत्रां[1] गसंधितद्रूपैरक्षरैर्वस्तुकल्पना ॥ सत्यां प्रसत्तौ तच्चित्रं तच्चित्रं चित्रकृच्चयत्॥७॥ जनस्य नयनस्थानध्वान्तमेनश्छिन त्विनः ॥ पुनःपुनर्जिनः पीनज्ञानध्यान घनस्स नः ॥ ८ ॥ षोडशदलपद्मं चित्रं गोमूत्रिका० गणनरगणवरकरतरचरण परपदशरणगजनपथकथक ॥ अमदन गतमदगजकरयमल शममय जय भयघनवनदहन ॥ ९ ॥ एकस्वर चित्रम् ॥ मूलं[2] स्थितिमधः कुर्वन् पौत्रैर्जुष्टो गताक्षरैः ॥ विटः सेव्यः कुलीनस्य तिष्ठतः पथि कस्य च ॥ १० ॥ विटपदादिकारमात्राच्युतकम् ॥ धर्माधर्मविदः साधु पक्षपातसमुद्यताः ॥ गुरूणां वंचेने निष्ठा नरके यांति दुःखिताः ॥ ११ ॥ वंचनपदाद्बि

१ यत्राऽर्थालंकारे अंगैरवयवैः संधिभिः संधानैश्चतद्रूपै रक्षरैः यत्चित्रकारि तदपि चित्रं कृत्वा वस्तुकल्पना क्रियते।
२ अवस्थां विनाशयन् मूलस्थितिमधः कुर्वन् पाताले कुर्वन्वटः गताक्षरैः मूर्खैः पौत्रैर्वाजुष्टः सहितः ।

दुच्युतकमस्मिन्नज्ञेयं ॥ कंकाकुकंकके कांककेकिकोकैककुः ककः॥अकुकौकः काककाक्कतऋक्काकुकुककांककुः १२कु र्वन् दिवाकराश्लेषं दधच्चरणडम्बरम् ॥ देवयौष्माकसेनायाः करेणुः प्रसरत्यसौ १३अत्रकरेणुपदात्कक्काररूपवर्णच्युत कम्॥प्रस्तुतादपरं वाच्यमुपादायोऽत्तर- प्रदः॥भंगश्लेषमुखेनाऽऽह यत्र वक्रोक्ति

---

१ समुद्रवर्णनमनेन श्लोकेन क्रियते—कंसुखंकाकुध्वनौ केन क्रामेन सुखेन वा कोकवा ध्वनिविशेषायेषांते कंसुखं यथास्या देवं कायंतिकंकाः केकांका स्ताद्दशाः केकिनश्चते कोकाश्चऋवा का स्तैरेका अद्वितीयाकुर्भूमिः यस्यसः तथोक्तः केनजलेन उ- पलक्षितः कोवायुर्यत्र यद्वाकेन वायुना प्रेरितं कंजलं यस्यसः ककः समुद्रोवर्त्तते इतिशेषः यद्वा कमेव जलमेवकः आत्माय- स्यसः ककः समुद्र एव कुःकुत्सितः अकुवः शोभनाः कौकसो जलवासिनस्तेचते काकाश्चतेषां समूहः काककं स्वार्थेकः प्रत्य- यः तस्य अक्क अंबामाता यत्र समुद्रे समुद्र एव पालनधर्मत्वान्मा- ता यऋचो वेदवाक्यानि तेषांकाकवो वक्रोक्तयः तासांकुको गृ- हीता कुकति जल्पतिवा आदत्तेवा सच्चासौ को ब्रह्मा सः अंके उत्संगेयस्यसः ऋक्का कुकुकांकः विष्णुः तस्यकुः स्थानं यत्रस समुद्रः कुकवृक शब्दे इति धातुः [illegible] दिवाकांशेनसह सुंदर श्लेषं सूर्यश्लेषं वा पादंडबंररणडबरंवा।

रेवसा ॥ १४ ॥ भंगोदाहरणम् ॥ नाथ[1] मयूरो नृत्यति तुरगाननवक्षसः कुतो नृत्यम् ॥ ननु कथयामि कलापिनमिह[2] सुखकलापी प्रियेकोऽस्ति ॥ १५ ॥ श्लेषोदाहरणम् ॥ भर्तुः पार्वति नाम कीर्तय न चेत्त्वां ताडयिष्याम्यहं क्रीडाब्जेन शिवेति सत्यमनघे किं ते सृगालः पतिः ॥ नो स्थाणुः किमु कीलको नहि पशुस्वामी नु गोप्ता गवां दोलाखेलनकर्मणीति विजया गौर्य्या गिरः पातु वः ॥ १६ ॥ तुल्यश्रुत्यक्षरावृत्तिरनुप्रासः स्फुरद्गुणः[3] अतत्पदः स्याच्छेकानां लाटानां[4] तत्पदश्च सः ॥ १७ ॥ अलंकलंकशृंगारकरप्र[5] सरहेलया ॥ चन्द्र चंडीशनिर्माल्यमसि

---

१ नृत्यंतं केकिनं वीक्ष्य पतिं काचिदाह—स्यात्किन्नरः किम्पुरुषस्तुरंगवदनो मयुरित्यमरः २ कलापः पिच्छभारः अस्यास्तीति अत्र कं सुखं लपितुं शीलं यस्येति भंगः भंगेन शब्दखंडेनोभयवाचिना शब्देन । ३ औदार्य्यादि गुणाहि अनुप्रासेन दीप्यंते । ४ पादेनलाटानुप्रासमुदाहरति । ५ छेकानुप्रासमुदाहरति विरहिणीवचनं अलमिति ।

न स्पर्शमर्हसि ॥ १८ ॥ रणे रणविदो हत्वा दानवान् दानवद्विषा ॥नीतिनष्टेन भूपाल भूरियं भू स्त्वया कृता ॥ १९ ॥ त्वं प्रिया चेच्चकोराक्षि स्वर्गलोकसुखेन किम्॥त्वं प्रिया यदि न स्या मे स्वर्गलोकसुखेन किम् ॥२०॥ एकत्र[1] पात्रे स्वकलत्रवक्त्रं नेत्रामृतं बिंबितमीक्षमाणः पश्चात्[2]पपौ सीधुरसं पुरस्तान्ममाद कश्चिद्यदुभूमिपालः ॥ २१ ॥ स्यात्पादपदवर्णानामावृत्तिः[3] संयुता युता॥यमकं भिन्नवाच्यानामादिमध्यां[4]न्तगोचरा ॥ २२ ॥ दयां चक्रे दयांचक्रे सतां

---

१ अभिन्नपदश्छेकानुप्रासः भिन्नपदो लाटानुप्रास इति सर्वथा तुल्यन्यायाया वृत्तिरुक्ता संप्रति किंचिद्भेदैरपि वर्णानां तुल्यश्रुतत्वादनुप्रास इति दर्शयति एकत्रेति । २ इत्यनेन लाटानुप्रासः कलत्रदर्शनात् एव प्रागुन्मादं गतो मद्यं पश्चात्पपौ । ३ आवृत्तिर्द्विधा एका मिलिता संलग्ना असंलग्ना एतावद्भेदाः षड्विधमपित्रिधा एकं पादाद्यक्षरविषयं द्वितीयंपादवर्णमध्यविषयं तृतीयं पादप्रांतवर्णविषयं तेनाष्टाविधाभिन्नार्थानां वृत्तस्य चतुर्थांशः पादः विभक्त्यंतं पदं वर्णाक्षराणामावृत्तिरभ्यासः । ४ व्यावर्तितः ।

तस्माद्भवान्वितं ॥२३॥ चतुरक्षरच्छन्दः
यशस्ते समुद्रान्सहारोरगारेः सदाऽऽ
रोरगारेः समानांगकांतेः ॥ द्विषा
मुद्धतानां निहंसि त्वमिन्द्रः मुदं भोधरा-
णामु दंभोधराणाम् ॥२४॥ षडक्षरद्वयम्
विभातिरामा परमारणस्य विभाति
रामा परमा रणस्य॥ सदैवतेजोर्ज्जित[1] रा-
जमान सदै वतेजोर्ज्जितं[2] राजमान ॥२५॥
सारं गवय्यसान्निध्य राजि काननमग्रतः[3]
सारंगवयसान्निध्यदारुणं शिखरे गिरेः
॥ २६ ॥ आसन्नदेवा नरराजराजिरुच्चै
स्तटानामियमत्र नाद्रौ ॥क्रीडाकृतोयत्र
दिगन्तनागा आसन्नदेवानरराजराजि

---

१ सदैवेन सभाग्येन तेजसा राजसुमानः पूजायस्यसः ।
२ अजोविष्णुस्तद्वदूर्ज्जितेन बलेन शोभमानं । ३ गिरिणारस्य
शृंगेकाननमग्रतो भातीत्यर्थः ।

॥ २७॥ अमरनगरस्मेराक्षीणां प्रपंच यति स्फुरत्सुरतरुचये कुर्वाणानां बलक्ष-मरंहसम् ॥ इह सहसुरैरायांतीनां नरे शनगेन्वहं सुरतरुचये कुर्वाणानां वलक्ष-मरंहसम् ॥ २८ ॥ रंभारामा कुरवक कमला रंभा रामाकुरवककमला रंभारा-मा कुरवक कमला रंभारामाकुरव ककमला ॥ २९ ॥ हारीतहारी तत मेषधत्ते शेवाल शेवाल सहंसमंभः॥जंबा-लंजं बालमलं दधानं मंदारमन्दारववा युरद्रिः॥३० ॥नेमिर्विशालनयनो नयनो दितश्रीऽरभ्रांतबुद्धिविभवो विभवोऽथ

१ इहनगेबाणवृक्षाणां कुर्भूमिरमरस्त्रीणां रंहसंवेगं प्रपंचयति स्फुरंतः सुरतरूणां चयाः यत्र कीदृशीनां अरंशीघ्रं वलक्षं धव-लं हसंहास्यं कुर्वाणानां सुबोधमन्यत् । २ रंभाणां कदली नामारामोयस्यांसाकुर्भूमिः हे अवक रक्षक शोभत इति शेषः कमलानां आरंभ उत्पत्तिर्यस्यांसा रामामनोहरा नकुत्सितः र-वकः शब्दोयेषां ते तादृशा कमला हरिणायस्यां सारंभारामा अकुः अकुत्सिता पुनः अवकंबक पक्षिवर्जितं कंपानीयं मलते धारयति तथा कुरवकैः कमला शोभायस्यां । ३ जलं । ४ पंकजं । ५ नवीनं । ६ मन्दाराणां वृक्षविशेषाणां मंदारवः वायुर्यत्रस अद्रिः ।

भूयः॥ प्राप्तो महाजनगरान्नगराजि तत्र सू तेन चारुजगदेजगदेकनाथः ॥ ३१ ॥ यदु[1] पान्तिकेषु सरलाः सरला[2] यदनूच्चलंति हरिणा हरिणाः ॥ तदिदं विभाति क मलं कमलं पदमेत्य यत्र परमापरमा ॥ ३२ ॥ कांतारभूमौ पिककामिनीनां कां तारवाचं क्षमते स्म सोढुम् ॥ कांतारते शेऽध्वनि वर्तमाने कान्तारविन्दस्य म[3]-धोः प्रवेशे ॥ ३३ ॥ चकार साहसं युद्धे धू-तोल्लासाहसंचया ॥ दैन्यंत्वांसाहसं[4] प्राप्ता द्विषां चोत्साहसंततिः ॥ ३४ ॥ गिरांश्रू-यते कोकिला कोविदाऽरं यतस्तद्वनं विस्फुरत्कोविदारम्[5] ॥ मुनीनां वसत्यत्र लोकोविदारं[6] न च व्याधचक्रं कृतौ[7]को विदारम् ॥ ३५ ॥ सिंधुरोचितसाग्रश

१ यस्यांभसः समीपेषु । २ अवक्राः । ३ मधोर्वसंतस्य प्रवेशेपिककामिनीनां कांतारवाचं सोढुं क्षमतेस्म अपि तुनकाम पिरतेशेपथि वर्त्तमाने सति । ४ हास्यं । ५ विकसंतः कोवि-दाराः कचनारवृक्षविशेषास्तत्र । ६ निःकलत्रं यथास्यात् । ७ पक्षिकृतनिवासकम् । ८ गजोचितासु लतासु प्रधानप्रभूता या शल्लकी तद्युक्ताया सिंधुर्नदी तयारोचितं शोभितं ।

ल्लकीसिंधुरोचित मुपेत्य किन्नरैः ॥ कंद
राजित मदस्तटऽगिरेः कं[1]दराजितगृहश्रि
गीयते ॥ ३६ ॥ वसन् सरोगोऽत्र जनो न
कश्चित्परं सरोगो यदि राजहंसः ॥ गी
तंकलं को न करोति सिद्धः शैले कलंको
कितकाननेऽस्मिन् ॥ ३७ ॥ जहुर्वसंते
सरसीर्निवारणा बभुः पिकानां मधुरा
नवा रणाः[2] ॥ रसं न कां[3] मोहनकोवि दार
कं विलोकयंतीवकुलान्विदारकम् ॥ ३८ ॥
व[4]रणा प्रसू[5]ननिकरा वरणा मलिनां वहंति
पटलीमलिनां ॥ तरवः सदात्र शिखिजातर
वः सरसश्च भाति निकटे सरसः ३९
यथा यथा द्विजिह्वस्य[6] वि[7]भवः स्यान्मह
ह[8]त्तमः ॥ तथा तथास्य जायेत स्पर्द्धयेव म
ह[9]त्तमः ॥ ४० ॥ दास्यति दास्यति कोपादा

---

१ कन्दैःराजितं शोभमानम् । २ रणाः शब्दाः रणशब्द इति धातुः । ३ कामुरतपंडिता स्त्रीकंरसं न आर अपितु सर्वां सर्वं रसं प्रापेत्यर्थः विदारकं निरपत्यं यथास्यात्तथा तस्या एव संभोगक्षमत्वात् । ४ वृक्षविशेषाः । ५ पुष्पसमूहाच्छादकाः । ६ दुर्ज्जनस्य । ७ धनं । ८ उत्कृष्टतमं । ९ महत्तमः महदज्ञानम् ।

स्यति सति कर्करांस्तुते शापम् ॥ भवति भवतिह्यनर्थौ भवति मितस्तेन बटुक त्वम् ॥ ४१ ॥ कुलं[1] तिमिभयादत्र करेणूनां नदीव्यति ॥ न दीव्यति करेणूनां प्राणिनां गणनाऽयिका ॥ ४२ ॥ गंगां बुधवलांगाभोमुमुक्षुध्यानगोचरः ॥ पापार्त्तिहरणार्यास्तु समज्ञानो जिनः सताम् ॥ ४३ ॥ जगदात्मकीर्त्तिशुभ्रंजनयन्नुद्दामधाम[2]दोःपरिघः ॥ जयति प्रताप[3]पूषा जयसिंहः क्ष्माभृ[4]दधिनाथः ॥ ४४ ॥ मामाकारयतेरामासासा मुदित मानसा ॥ याया मदा[5]रुणच्छाया नाना[6]हेलामया नाना ॥ ४५ ॥ स्वभावोक्तिः पदार्थस्य

---

१ करेणूनां कुलं समूहः अत्रनदीव्याति करे आस्थाने तिमिः मत्स्यश्रेष्ठः तस्यभयान्नदीव्यति न क्रीडति अणूनांक्षुद्राणां जंतूनां का गणना नकापीत्यर्थः । २ उत्कृष्टतेजा दो रेवअर्गलायस्यसः । ३ प्रतापेन सूर्यः । ४ राजाधिराज इत्यर्थः । ५ मदेन मद्यपानोत्थेनापि मानेन अरुणा रक्ता छाया कांतिर्यस्याःसा मदारुणच्छाया । ६ नानाप्रकारविलासाश्रयं आननं यस्याःसा ।

सं[1]क्रियस्या क्रियं[2]स्यच- ॥ जा[3]तिर्विशेषतो रम्या हीने त्रस्तेर्भकादिषु ॥ ४६ बर्हाव लीबहलकांचिरुचो विचित्रभूर्यत्वचार च्चितचारुदुकूललीलाः ॥ गुंजाफलग्रथित हारलताः सहेलंखेलंति खेलगतयोऽत्रवने शबर्य्यः[4] ॥४७ ॥ आ[5]रत्तणेत्तसंराणिभीसण वयणुक्करो कुरंगछि उल्लसितअवीसभु अवणविनिवेशो दश मुहो एसो ॥ ४८ ॥ उपमानेन सादृश्य मुपमेयस्य यत्र सा प्रत्यया१व्यय२तुल्यार्थ३समासै रुपमा मता ॥ ४९ ॥ गत्या विभ्रममंदया प्रति पदं या राजहंसायते यस्याः पूर्णमृगांक मंडलमिव श्रीमत्सदैवाननं ॥ यस्याश्चा नुकरोति नेत्रयुगलं नीलोत्पलानि श्रिया तांकुन्दाग्रदतीं त्यजन् जि[6]नपती राजा-

---

२ सक्रियस्यमनुष्यादेः । २ अक्रियस्यपर्वतादेः । ३ जातिः स्वभाववर्णनं । ४ शवर्य्यः भिल्लस्त्रियः । ५ आरक्तनेत्रश्रोणिभीषणवदनोत्करः उल्लसितविंशतिभुज-वनानिकरः एषः दशमुखः हे कुरंगाक्षिसीते । ६ श्रीनेमिः

मतिं पातु वः ॥ ५० ॥ चन्द्रवद्वदनं तस्यानेत्रे नीलोत्पलेइव॥यस्या बिंबं हसत्योष्ठः पुष्पधन्वधनुर्भ्रुवौ ॥ ५१ ॥ मअभणीय माणासस्स विणिच्चंदोसाअरस्स सासिंणुद्यतुअ विरहे तीएमुहं संकुंडि अंसुभअ कुमुहंच ॥ ५२ ॥ तंणमह वीअराअं जिणंद मुहत्तिअदिठअरकसाअं ॥ जस्स मणं व सरीरं वसुपसन्नं ॥ ५३ ॥ ये देव भवतः पादौ भवत्पादाविवाश्रिताः ॥ तेलभंतेद्भुतांभाव्यां श्रियं त इवशाश्वतीम्॥५४॥आलोकनं च वचनंच निगूहनं च यासां स्मरन्नमृतवत्सरसंकृशस्त्वम्।तासां किमंग पिशितास्रपुरीषपात्रं गात्रं विचिंत्य सुदृशांन निराकुलोसि ॥ ५५ ॥ कलेव चंद्रस्य कलंकमुक्ता मुक्तावलीवोरुगुणप्रपन्ना ॥ जगत्रयस्याभिमतं ददाना जैनेश्वरी

---

१ पुनःक्रमशश्चतस्नः शशिन इव नवविरहे कुमुदमिवतस्याः मुखं संकुचितं ।

कल्पलतेवमूर्तिः ॥ ५६ ॥ विभिन्नलिंगव
चनां नातिहीनाधिकां च ताम् ॥ निबध्नं
तिबुधाः क्वापि लिंगभेदं तु मेनिरे॥ ५७ ॥
हिममिव कीर्त्तिर्धवला चन्द्रकलेवाति
निर्मला वाचः ॥ध्वांक्षस्येवच दाक्ष्यंनभइ
व वक्षश्चते विपुलम् ॥ ५८ ॥ शुनीयंगृह
देवीव प्रत्यक्षा प्रतिभासते ॥ खद्योत इव
सर्वत्र प्रतापश्च विराजते ॥ ५९ ॥ सफेन-
पिंडः प्रौढोर्म्मिमराब्धिः शार्ङ्गीव शंखभृत् ॥
श्च्योतन्मदः करी वर्षन्विद्युत्त्वानिव वा-
रिदः ॥ ६० ॥ मुखं चन्द्रमिवालोक्यदेवा
ह्लादकरं तव ॥ कुं[1]मुदंतिमुदाक्षीणि क्षीण
म[2]ध्यात्मसंपदाम् ॥ ६१ ॥ निजजीविते
शकरजाग्रकृतक्षतपंक्तयः शुशुभिरे सुर
ते ॥कुपितस्मरप्रहितबाणगणव्रणजर्ज्जरा
इवसरोजदृशः॥६२॥ दोः [3]कंदलीं काचिद
वश्यनाथा सिषेच नेत्रक्षरदश्रुपूरैः॥हस्ता

१ कुमुदमिवाचरंति फुल्लंतीत्यर्थः। २ कृशकन्या शरी-
रे शोभायासांताः तासाम्। ३ अत्र रूपके दोषः पुंस्त्वे-
कदल्या स्त्रीत्वेपि न दोषः समासेन विरोधनात्।

ग्रविन्यस्तकपोलदेशा मिथो मिलत्कुंड
लकङ्कणश्रीः ॥ ६३ ॥ बहु[1]वीरे प्यसावेको
यदुवंशेद्भुतोऽभवत् ॥ किं केतकीदलानि
स्युः सुरभीण्यखिलान्यपि ॥६४॥ रूपकं
यत्र साधर्म्यादर्थयो रभिदा[2]भवेत् सम-
स्तं वासमस्तं वा खंडंवाखंडमेवच॥६५॥
कीर्णां[3]धकारालकशा लमाना निबद्धता-
रास्थिमणिः कुतोपि ॥ निशा[4]पिशाची व्य
चरद्दधानामहान्त्युलूकध्वनिफेत्कृता
नि॥६६॥सं[5]सार एष कूपःसलिलानि विप
त्तिदुःखजन्मानि ॥ हरिधर्मएव रज्जु स्त
स्मादुद्धरति निर्मग्नान्।६७।अधरं[6] सुखेन
नयनेन रुचिं सुरभित्वमाब्ज मिव नासि-

---

१ अत्र वस्तूपमाथा वंशस्य केतकी वीराणामसुरभि दलितानि श्रीनेमेः सुरभिदलान्युपमानं तत्र लिंगभेदः समासेन तिरोहित इति न दोषः । २ उपमानोपमेययोरभिदा ऐक्यारोपणं तच्चतुःप्रकारं । ३ व्यासततमोरूपकुंतलशोभमाना इत्यर्थः । ४ अत्र निशयोपमेयेन सह पिशाच्या उपमानस्य समासकरणात् समस्तं पिशाचीधर्मकथनाच्च संपूर्णम् । ५ इदं समस्तं संपूर्णरूपकं । ६ अधर मित्यत्र न कश्चिद्धर्मः प्रतिपादितः इति खंडनसमस्तमसंपूर्णं रूपकम् ।

कया ॥ वरवर्णिनीवदचन्द्रमसस्तरुणा[1]
रसेन[2] युगपन्निपपुः॥६८॥ ज्योत्स्नया धव
लीकुर्वन्नुर्वीसकुलपर्वताम्॥ निशाविलास[3]
कमलमुदेति स्मनिशाकरः॥६९॥अनुपा
त्ताविवादीनां वस्तुनः प्रतिवस्तुना यत्रप्र
तीयते साम्यं प्रतिवस्तूपमा तु सा॥७०॥
बहुवीरेऽप्ययसावेकोयदुवंशेऽद्भुतोभवत्[4]
किं केतक्यां दलानि स्युः सुरभीण्यखि-
लान्यपि ॥ ७१ ॥ वस्तुन्यन्यत्र कुत्रापि
तत्तुल्यस्यान्य वस्तुनः॥निश्चयोयत्र जा
येत भ्रांतिमान् स स्मृतो यथा ॥ ७२ ॥
हेमकमलत्तिवणेणअणेणीलुप्यलंत्तिपस[5]
अक्षि[6] कुसुमंतितुज्झहसिएणिच इडभ
मराणंणिछेणी ॥ ७३ ॥ उक्तिर्यत्रप्रती
तिर्वा प्रतिषेधस्य जायते ॥ आचक्षते

---

१ पुरुषाः । २ अनुरागेण । ३ इदं समस्तं खंडं रूप-
कम् । ४ अत्र यदुवंशादेर्वस्तुनः केतक्यादिभिः प्रति
वस्तुभिः सहसादृश्यप्रतीतिः । ५ अत्र हेम कमलादिभ्रमो
वदनादौ । ६ प्रसृताक्षि ।

तमाक्षे[1]पमलंकारं बुधा यथा ॥ ७४ ॥ इन्द्रेण किं स यदि कर्णनरेन्द्रसूनुरैराव तेन किं महो यदि तद्द्विपेन्द्रः॥दंभोलिना[2]ऽप्यलमलं[3]यदि तत्प्रतापः स्वर्गोप्ययं ननु मुधा यदि तत्पुरी सा ॥ ७५ ॥ यस्याऽस्ति नरकक्रोडनिवासरसिकं मनः॥ सोऽस्तु हिंसानृतस्तेयतत्परस्सुतरां जनः ॥ ७६ ॥ इच्छं[4]न्ति येन कित्तिकुणत्तिकरुणं खवणंप्यिजेणेय ॥ तेपणधनदघणरादेत्तिधणं मरण समएवि ॥ ७७ ॥ इदमेतदिदं चेति सम्यग्बुद्धेर्हि संशयः॥हेतुभिर्निश्चये सोपि निश्चयांतः स्मृतो यथा ॥ ७८ ॥ किं केशपाशः प्रतिपक्षलक्ष्म्याः किं वा प्रतापानलधूम एषः॥दृष्ट्वा

---

१ अत्र निषेधस्योक्तिः शब्देन प्रतिपादनं प्रतीतिर्वा सामर्थ्यैन स आक्षेपः। २ दंभोलिरशनिर्द्वयोरित्यमरः। ३ अत्र-किंचालंशब्दो निषेधे। ४ येनराः पुरुषाः कीर्तिंनेच्छंतिये-चक्षणमपि करुणां न कुर्वंति तेचधनदवन्मरणसमयेविधनंददाति अपिनेत्यर्थः अत्रोदाहरणद्वयेऽर्थसामर्थ्यात्काका निषेधः प्रतीयते नशब्दः।

भवत्पाणिगतं कृपाणमेवं कवीनां मतयः स्फुरंति॥ ७९ ॥ इन्द्रःस एष यदि किंन सहस्रमक्ष्णां लक्ष्मीपतिर्यदि कथं न चतुर्भुजो सौ॥ आस्पन्दनध्वजधृतोद्धरताम्रचूडः श्रीकर्णदेवनृपसूनुरयं रणाग्रे ८० अन्वयज्ञापनं यत्रक्रियया स्वतदर्थयोः तं दृष्टांतमिति प्राहुरलंकारं मनीषिणः॥ ८१ ॥ पतितानां संसर्गं त्यजंति दूरेणनिर्म्मला गुणिनः॥इति कथयन् जरतीनां हारः परिहरति कुचयुगलम् ॥ ८२ ॥ केनचिद्यत्र धर्मेण द्वयोः संसिद्धसाम्ययोः ॥भवत्ये कतराधिक्यं व्यतिरेकस्स उच्यते ॥ ८३ ॥ अस्त्वस्तु पौरुषगुणाज्जयसिंहदेवपृथ्वीपतेर्मृगपतेश्च समानभावः॥किंत्वेकतः प्रतिभटा समरंविहाय सद्योविशंति वनसिंहमशं

---

१ अत्रकोटिद्वयावगाहित्वात् संशयः। २ अत्र हेतुभिरक्षिसहस्रादिभिः शब्दैर्निश्चयेनिश्चयांतः। ३ अत्र शत्रूणांवनप्रवेशेनान्यसिंहाज्जयसिंहस्याधिक्यम्।

कमानाः ॥ ८४ ॥ नेदमेतदिदंचैतदि त्यपह्नवपूर्वकम् ॥ उच्यते यत्र सादृश्या दऽपन्हुतिरियंयथा॥८५॥ नैतन्निशायांशि तिसूचिभेद्यमंधीकृतालोकन मंधकारम् ॥ निशागमप्रस्थितपंचबाणसेनासमुत्था पित एष रेणुः ॥८६ ॥ उपमेयंसमीकर्तुमु पमानेन योज्यते॥तुल्यैककालक्रियया- यत्र सा तुल्ययोगिता ॥ ८७ ॥ तमसा लुप्यमानानां लोकेऽस्मिन् साधुवर्त्म- नाम् ॥ प्रकाशनाय पटुता भानोस्तव च दृश्यते॥८८॥कल्पना काचिदौचित्या द्यत्रान्यस्य सतोऽन्यथा ॥ द्योतितेवादि भिःशब्दैरुत्प्रेक्षा सा स्मृतायथा ॥८९॥न भस्तले किंचिदिव प्रविष्टाश्चकाशिरेच- न्द्ररुचिप्ररोहाः॥ जगद्विलित्वा हसतःप्र मोदाहन्ता इव ध्वांतनिशाचरस्य॥९०उ क्तसिद्धयर्थमन्यार्थन्यासोव्याप्तिपुरस्स रः॥ कथ्यतेऽर्थान्तरन्यासः श्लिष्टोश्लिष्ट

---

१ एतदिदंनहि निश्चितमेतदिदंसेयमपन्हुतिः ।

श्वसद्विधा ॥ ९१ ॥ शोणत्वमक्ष्णामसि
ताब्जभासां गिरां प्रचारस्त्वऽपरप्रका
शः॥बभूव पानान्मधुनो वधूनामचिन्तनी
योहिसुरानुभावः॥९२॥शुण्डादण्डैःकंपि
ताः कुञ्जराणां पुष्पोत्सर्गपादपाश्चारुच
क्रुः॥स्तब्धाकाराः किं प्रयच्छंतिकिंचि
त्कांतायावन्नैव तैर्वीतशंकम्॥९३॥[1]उच्य
तेवक्तुमिष्टस्य प्रतीतजननक्षमम्॥सधर्म
यत्र वस्त्वन्यत्समासोक्तिरियंयथा९४॥
मधुकर मा कुरु शोकं विचर करीरद्रु
मस्य कुसुमेषु ॥ घनतुहिनपातदलिता
कथं नु सा मालती मिलति ॥९५॥ चिंत-
यति न चूतलतां याति न जातीं न केतकीं
क्रमते ॥ कमललतालग्नमना मधुपयुवा
केवलं क्वणति ॥९६॥ विना कारणसद्भावं
यत्र कार्य्यस्य दर्शनम् ॥ नैसर्गिकगुणो
त्कर्षभावना स्याद्विभावना ॥ ९७ ॥ अन
ध्ययनविद्वांसो निर्द्रव्यपरमेश्वराः॥अन
लंकारसुभगाः पांतु युष्मान् जिनेश्वराः

---

१ उच्चसमवाये ।

९८॥आदिमध्यान्तवर्त्यैकपदार्थेनार्थसं-
गतिः॥वाक्यस्य यत्र जायेत तदुक्तं दीप
कं यथा ॥ ९९ ॥ जगुस्तव दिवि स्वामि-
न् गंधर्वाःपावनंयशः ॥ किन्नराश्च कुला
द्रीणां कन्दरेषु मुहुर्मुहुः ॥ १००॥ विराजं
ति तमिस्राणि द्योतंते दिवि तारकाः॥वि-
भांति कुमुदश्रेण्यः शोभंते निशि दीप-
काः ॥ १०१ ॥ वस्तुनो वक्तुमुत्कर्ष
मसंभाव्यं यदुच्यते ॥वदंत्यतिशयाख्यं
तमलंकारं बुधायथा ॥ २ ॥ त्वद्वारितारि
तरुणीश्वसितानिलेन संमूर्च्छितोर्मिषु
महोदधिषु क्षितीश ॥ अन्तर्लुठद्गिरिपर
स्परशृंगसङ्घघोरारवैर्मुररिपोरपयातिनि
द्रा ॥ ३ ॥ एकदंडानि समस्युर्यदिच्छ
त्राणि पर्वते॥तदोपमीयते पार्श्वमूर्ध्नि सप्त
फणः फणी ॥ ४ ॥ यत्रोत्पादयतः कंचिऽ
दर्थंकर्तुः प्रकाशते ॥ तद्योग्यतायुक्ति
रसौ हेतुरुक्तो बुधैर्यथा ॥ ५ ॥ पाणः
समउन्मतातंताविरहेणकुण इणाहस्स

कम्बत्तरञ्चोलि अरमहुरसरंबाग्गुलि आ-
गीअं ॥ ५ ॥ विससोअरोमि अंकोअअ
न्नआशाए आगअपंवणे॥आजएला सो-
सिहरीपहिअम्मरितित्तेतिणि ॥६॥ अत-
त्परतयायत्र जल्प्यमानेन वस्तुना॥विव
क्षितं प्रतीयेत पर्य्यायोक्तिरियं यथा ॥
॥७॥ त्वत्सैन्यवाहनिवहस्य महाहवेषु
द्वेषः प्रभोरिपुपुरंध्रिजनस्यचाऽऽसीत् ॥
एकः खुरैर्बहलरेणुततिं चकार तां संज-
हार पुनरश्रुजलैर्यदन्यः ॥ ८ ॥ कारणां-
तरसंपत्तिर्हेवादारं भएवहि॥यत्रकार्यस्य
जायेत तज्जायेत समाहितम् ॥ ९ ॥ मन-
स्विनी वल्लभवेश्मगंतुमुत्कंठिता यावद-
भून्निशायां ॥ तावन्नवांभोधरधीरनादप्र-
बोधितःसौधशिखी चुकूज॥१०॥परिवर्त्त-
नमर्थेन सदृशासदृशेन वा॥जायतेऽर्थस्य
यत्रासौ परिवृत्तिर्मता यथा ॥११॥अन्त-
र्गतव्यालफणामणीनां प्रभाभिरुद्भासि-
तभूषु भर्त्तुः ॥ स्फुरत्प्रदीपानिगृहाणिसु

क्त्वा गुहासुशेतेत्वदरातिवर्गः ॥१२॥ दत्वाप्रहारं रिपुपार्थिवानां जग्राह यः संयतिजीवितव्यम् ॥ शृंगारभंगीश्च तदंगनानामादाय दुःखानि ददौ सदैव।१३॥यत्रोक्तानां पदार्थानामर्थाःसंबंधिनः पुनः॥क्रमेण तेन बध्यंते तद्यथासंख्यमुच्यते १४मृदुभुजलतिकाभ्यां शोणिमानं दधत्याचरणकमलभासा चारुणाचाननेन॥ बिसकिसलयपद्मान्यात्तलक्ष्मीणि मन्ये विरहविपदि वैरात्तन्वते तापमंगे ॥ १५ ॥ वस्तुनो यत्र संबंधमनौचित्येन केनचित् ॥ असंभाव्यं भवेद्वक्तात्तऽऽमाहुर्विषमं यथा ॥ १६ ॥ क्वेदं तव वपु र्वत्से कदलीगर्भसंनिभम् ॥ क्वायं राजमतिक्लेशदायी व्रतपरिग्रहः ॥ १७ ॥ सहोक्तिः सा भवेद्यत्र कार्यकारणयोः सह ॥ समुत्पत्तिः कथाहेतोर्वक्तुं तज्जन्मशक्तिताम् ॥ १८ ॥ आदत्ते सह यशसा नमयति सार्द्धं मदेन संग्रामे॥सह विद्विषाश्रियाऽसौकोदंडं क

षंतिश्रीमान् ॥१९॥ आयातेहि विरुद्धत्वं
यत्रवाक्येन तत्वतः ॥ शब्दार्थकृतमाऽऽ
भाति स विरोधः स्मृतोयथा॥२०॥दुर्वार-
बाणविभवेन सुवर्मणापि लोकोत्तरा-
न्वयभुवापि च धीवरेण ॥ प्रत्यर्थिषु प्रति
रणं स्खलितेषु तेन संज्ञामवाप्य युयुधे
पुनरेव विष्णुः ॥ २१ ॥ येनाऽऽक्रांतांसिंहा-
सनऽमरिभूभृच्छिरांस्यवनतानि॥क्षिप्ता-
युधिशरपंक्तिःकीर्त्तिर्याता दिगंतेषु॥२२॥
यत्रार्थान्तरमुत्कृष्टं संभवत्युपलक्षणम्॥
प्रस्तुतार्थस्यसप्रोक्तो बुधैरवसरो यथा
॥२३॥ स एष निश्चयानन्दः स्वच्छन्द
तमविक्रमः ॥ येन नक्तंचरस्सोऽपि युद्धे
वर्वरकोजितः ॥२४॥ यत्रनिर्द्धारितात्सा
रात् सारं सारं ततस्ततः ॥ निर्द्धार्य्यते-
यथाशक्ति तत्सारमिति कथ्यते॥२५॥
संसारे मानुष्यं सारं मानुष्यकेषु कौली
न्यं॥ कौलीन्येपिच धर्मित्वं धर्मित्वे चाऽ
पि सदन्वयवत्त्वं ॥ २६ ॥ पदैस्तैरेव भिन्नै

वाँक्यं वक्त्येकमेवहि ॥ अनेकमर्थं यत्रासौ श्लेष इत्युच्यते यथा ॥ २७ ॥ आनन्दमुल्लासयतः समंतात्करैरसंतापकरैः प्रजानाम् ॥ यस्योदये क्षोभऽमवाप्य राज्ञो जग्राहवेलां किल सिंधुनाथः ॥ २८ ॥ कुर्वन् कुवलयोल्लासं रम्यांभोजश्रियंहरन् ॥ रेजे राजाऽपियच्चित्रं निशांते कांतिमत्तया २९ ॥ एकत्र यत्र वस्तूनाऽमनेकेषां निबंधनम् ॥ अत्युत्कृष्टापकृष्टानां तं वदंतिसमुच्चयम् ॥ ३० ॥ अनहिल्लपाटकं पुरमवनि पतिः कर्णदेवनृपसूनुः ॥ श्रीकलशनामधेयः करी च रत्नानि जगतीह ॥ ३१ ॥ ग्रामे वासो नायकोनिर्विवेकः कौटिल्यानामेकपात्रं कलत्रम् ॥ नित्यं रोगः पारवश्यं च पुंसामेतत्सर्वं जीवतामेवमृत्युः ॥ ३२ ॥ प्रशंसाक्रियते यत्राप्रस्तुतस्याऽपिवस्तुनः ॥ अप्रस्तुतप्रशंसांतामाहुः कृतधियो यथा ॥ ३३ ॥ स्वैरं विहरति स्वैरं शेतेस्वैरंच जल्पति ॥ भिक्षुरेकः सुखीलो

केराजचौरभयोज्झितः॥३४॥पूर्वंपूर्वार्थं
वैशिष्ट्यानिष्टानामुत्तरोत्तरम् ॥ अर्थानां
याविरचना बुधैरेकावली मता ॥ ३५ ॥
देशस्समृद्धनगरो नगराणि चसंप्रभूत-
निलयानि ॥निलयाः सलीलललना लल-
नाश्चाऽत्यंतकमनीयाः ॥ ३६॥ प्रत्यक्षा-
ल्लिंगतो यत्र कालत्रितयवर्त्तिनः॥लिंगि-
नो भवति ज्ञानमनुमानं तदुच्यते॥३७ ॥
नूनं नद्यस्तदा भूवन्नभिषेकांभसा विभोः
अन्यथा कथमेतासु जनःस्नानेन शुद्ध्य
ति ॥३८॥ जंभजित्ककुभिज्योतिर्यथाशु
भ्रंविजृंभते ॥ उदेष्यति तथा मन्ये खलः
सखि निशाकरः ॥ ३९॥मुखप्रभाबाधित
कांतिऽरस्या दोषाकरः किंकरतां दधा-
ति ॥ तल्लोचनश्रीहृतिसापराधान्यञ्जा-
नि नो चेत्किऽमयंक्षिणोति॥४०॥यत्रसा-
धारणं किंचिदेकत्र प्रतिपाद्यते॥ अन्य-
त्र तन्निवृत्यै सा परिसंख्योऽच्यते बुधैः॥
॥४१॥ यत्र वायुः परं चौरः परं सौरभ्य-

संपदाम्॥युवानश्च धृतक्रोधा देव बिभ्यु वैंधूजनात् ॥ ४२ ॥ प्रश्नो यत्रोऽत्तरं व्यक्तं गूढं वाऽप्यऽथ चोऽभयम्॥प्रश्नोत्तरं तथो-ऽक्तानां संसर्गं संकरं विदुः ॥ ४३ ॥ अ-स्मिन्नपारसंसारसागरे मज्जतां सतां ॥ किं समालंबनं साधो रागद्वेषपरिक्षयः ॥ ॥ ४४ ॥ क्व वसंति श्रियो नित्यं भूभृतां वदकोविद॥असाऽवतिशयः कोऽपि यदुऽ त्क्रमऽपिनोऽह्यते ॥ ४५ ॥ किमैभं श्लाघ्य माऽऽभाति पक्ष्याख्या का कुतो यशः ॥ गरुडःकीदृशो नित्यं दानवारिविराजितः ॥४६॥बज्भंडसुत्तिसंपुटमुत्तिअमणिणो-पहासमूहोव्व ॥सिरिवाहडोत्तितणआसिं बुहोतस्ससोमस्स ॥४७॥अचमत्कारता वा स्यादुत्क्रांतभाव एव वा ॥ अलंक्रिया-णामन्यासामनिबंधे निबंधनम् ॥ ४८ ॥ द्वित्रिपदा पांचाली लाटीया पंचसप्त वा यावत् ॥ शब्दास्समासवंतोभवंति यथा-शक्ति गौडीया ॥४९॥ द्वे एव रीती गौडी

या वैदर्भी चेऽति सांतरे ॥ एका भूयः समासा स्यादसमस्तपदा परा ॥५०॥ दर्पोत्पाटिततुंगपर्वतशतग्रावप्रपातावहतिक्रूराक्रंददतुच्छकच्छपकुलक्रेंकारघोरीकृतः ॥ विष्वग्गवर्वरवध्यमानपयसः शिप्रापगायाःस्फुरन्नाऽऽक्रामत्यऽयमऽक्रमेणबहुलः कल्लोलकोलाहलः ॥ ५१ ॥ विप्राः प्रकृत्यैव भवंति लोला लोकोक्तिरेषा न मृषा कदाचित्॥यच्चुम्बमानां मधुपैर्द्विजेशः श्लिष्यत्यसौ कैरविणीं करेण ॥ ५२ ॥ अर्थेन येनातिचमत्करोति प्रायः कवित्वं कृतिनां मनस्तु ॥ अलंक्रियात्वेन स एव तस्मिन्नभ्यस्यतां हंत दिशा तयैव ॥ ५३ ॥ इतिवाग्भटालंकारेऽलंकारनिरूपणोनामचतुर्थःपरिच्छेदः ॥ ४ ॥ ॥

पञ्चमः परिच्छेदः ।

साधुपाकेऽप्यनास्वाद्यं भोज्यं निर्लवणंयथा॥तथैव नीरसं काव्यमिति ब्रूमोरसानि

ह॥१॥अनुभावैर्विभावैश्च सात्विकैर्व्यभि
चारिभिः॥ आरोप्यमाणउत्कर्षस्थायी
भावः स्मृतो बुधैः॥२॥ शृंगारवीरकरुणा
द्भुतहास्यभयानकाः॥ रौद्रबीभत्सशांता
श्चनवैतेनिश्चिता बुधैः॥ ३ ॥ जायापत्यो
र्मिथोरत्या वृत्तिःशृंगार उच्यते॥संयोगो
विप्रलंभश्चै त्येषतु द्विविधोमतः॥ ४॥ तौ
तयोर्भवतोवाच्यौ बुधैर्युवियुक्तकयोः॥
प्रच्छन्नश्चाप्रकाशश्च पुनरेष द्विधामतः
॥ ५ ॥ रूपसौभाग्यसम्पन्नःकुलीनःकु-
शलोयुवाअनुद्धतो हृद्यवादी ख्यातो ने-
ताऽत्रसद्गुणः॥६॥अयं च विबुधैरुक्तोऽनुकू
लो दक्षिणःशठः॥ धृष्टश्चेतिचतुरर्धा स्या-
न्नायिका स्याच्चतुर्विधा॥ ७॥ लीनरागोऽ
नुकूलः स्यादनन्यरमणीरतः॥दक्षिणश्चा
न्यचित्तोपि यः स्यादविकृतः स्त्रियाम् ॥
॥ ८॥ प्रियंवक्त्यप्रियं तस्याः कुर्वन्यो वि
कृतः शठः॥ धृष्टोज्ञातापराधोपि न विल-
क्षोवमानितः ॥ ९ ॥ अनूढा च स्वकी

या च परकीया परांगना ॥ त्रिवर्गिणः स्वकीया स्वाद्न्या केवलकामिनः ॥१०॥ अनुरक्तानुरक्तेन स्वयं यास्वीकृता भवेत् ॥ अनूढेति यथाराज्ञो दुष्यंतस्य शकुंतला॥११॥ देवतागुरुसाक्ष्ययेया स्वीकृता स्वीयनायिका ॥ क्षमावत्यतिगंभीरप्रकृतिः सच्चरित्रभृत् ॥ १२ ॥ परकीयाऽप्यनूढैव वाक्यभेदोस्ति चानयोः ॥ स्वयमेत्यतिकामैका सख्यैवेंका प्रियं वदेत् ॥ १३ ॥ सामान्यवनिता वेश्या[1] भवेत्कपटपंडिता॥ नहिकश्चित्प्रियस्तस्यादातारं नायकं विना ॥ १४ ॥ सर्वप्रकाशमेवैषा याति नायकमुद्धता ॥ वाच्यः प्रच्छन्न एवान्यस्त्रीणांपतिसमागमः ॥१५॥पूर्वानुरागमानात्मप्रवासकरुणात्मकः ॥ विप्रलंभश्चतुर्द्धा स्यात्पूर्वः पूर्वोऽह्वयं गुरुः ॥ १६ ॥ स्त्रीपुंसयोर्नवा-

---

१ वित्तमात्रोपाधिकसकलपुरुषाभिलाषा वेश्या तदेवात्र निदर्शनमस्तिमत्तारं नायकं विनेति॥ ६ ॥

लोकादेवोऽल्लसितरागयोः ॥ ज्ञेयः पूर्वा
नुरागोयमपूर्णस्पृहयोर्दशोः ॥ १७ ॥
मानोऽ न्यवनितासंगादीर्ष्याविकृतिरु-
च्यते ॥ प्रवासः परदेशस्थे प्रिये विरहसं
भवः ॥ १८ ॥ स्यादेकतरपंचत्वे दं-
पत्योरनुरक्तयोः॥शृंगारः करुणाख्यो
ऽयं वृत्तवर्णन एव सः ॥ १९ ॥ उत्सा
हात्मा भवेद्वीरः त्रेधाऽधर्माजिदानतः ॥
नायकोऽत्र भवेत्सर्वैः श्लाघ्यैरधिगतो
गुणैः ॥ २० ॥ शोकोत्थः करुणो ज्ञेयस्त-
त्र भूपातरोदने ॥ वैवर्ण्यमोहनिर्वेदप्रला-
पाश्रूणि कीर्तयेत् ॥ २१ ॥ हासमूलस्स-
माख्यातो हास्यनामा रसो बुधैः ॥चेष्टां-
गवेषवैकृत्याद्वाच्यो हासस्यचोद्भवः ॥
॥२२॥कपोलाक्षिकृतोल्लासो भिन्नोष्ठः स
महात्मनाम् ॥ विदीर्णास्यश्च मध्या
नामधमानां सशब्दकः ॥२३॥ विस्मया-
त्माद्भुतो ज्ञेयस्स चाऽसंभाव्यवस्तुनः ॥

दर्शनाच्छ्रवणाद्वापि प्राणिनामुपजाय
ते ॥ २४ ॥ तत्र नेत्रविकाशःस्यात्पुलकः
स्वेदएवच ॥ निस्पन्दनेत्रता साधुसाधुवा
गगद्गदा च गीः ॥ २५ ॥ भयानको भवे
द्भीतप्रकृतिर्घोरवस्तुनः ॥ सच प्रायेण
वनितानीचबालेषु शस्यते ॥ २६ ॥ दि-
गालोकास्यशोषांगस्वेदगद्गदसंभ्रमाः ॥
त्रासवैवर्ण्यमोहाश्च वर्ण्यन्ते विबुधैरि-
ह ॥ २७ ॥ क्रोधात्मको भवे द्रौद्रः क्रोध-
श्चारिपराभवात् ॥ भीष्मवृत्तिर्भवेदुग्र
स्सामर्षस्तत्र नायकः ॥ २८ ॥ स्वांसाघा
तप्रशंसास्त्रोत्क्षेपभ्रुकुटयस्तथा ॥ [1]अनारत
जनाक्षेपो दलनं चोपवर्ण्यते ॥ २९ ॥ बीभ-
त्सः स्याज्जुगुप्सातः सौहृद्यश्रवणेक्षणात्
निष्ठीवनास्यभंगादिःस्यादत्र महतांनच
॥ ३० ॥ सम्यग्ज्ञानसमुत्थानः शांतो निः

१ त्रारातिद्विः ।

स्पृहनायकः॥रागद्वेषपरित्यागात्सम्यग्ज्ञानस्य चोऽद्भवः॥ ३१ ॥दोषैरुज्झितमाश्रितं गुणगणैश्चेतश्चमत्कारिभिर्नानालंकृतिभिः परीतमभितो रीत्या स्फुरंत्या सतां ॥ तैस्तैस्तन्मयतां गतं नवरसैराकल्प्य कालं सदा स्रष्टारो रचयंतु काव्यपुरुषं सारस्वतध्यायिनः ॥ ३२ ॥

इति श्रीवाग्भटालङ्कारे पञ्चमः परिच्छेदः ॥ ५ ॥

पुस्तक मिलनेका ठिकाना–

खेमराज श्रीकृष्णदास

"श्रीवेंकटेश्वर" छापाखाना–बम्बई.

जाहिरात।

श्रीमद्वाल्मीकीय रामायण।

श्रीवाल्मीकीय रामायण २४००० ग्रंथका सरल सुबोध ब्रजभाषाटीका बनवाकर छापके तैयार है जिसके बीचमें मूल और नीचे ऊपर भाषाटीकाहै. औ एक वाल्मीकीयरामायणका भाषावार्तिक छपा है जिसमें मूलके अनुसार यथावत् भाषा करके मूल श्लोकोंके अंकभी लगादिये गये हैं. रामायणकी कथा पढनेवालोंको पुराण बांचनेमें बहुत उपयोगी होगा.- जिन महाशयोंको लेना होवे २३ रु० भेजदेनेसे भाषाटीकासहित इस पुस्तकको अपने स्थानपर पासकेंगे और भाषावार्तिकको १० रु० भेजनेसे पासकेंगे. महाशयहो! इस अलभ्य लाभको शीघ्रता करिये. (इसके सब सातही काण्ड बाल, अयोध्या, आरण्य, किष्किन्धा, सुन्दर, युद्ध, और उत्तर ए)और रामायणमाहात्म्यभी भाषाटीकासहित छपे हुये तैयार हैं; जिन की इच्छा हो मँगालीजिये.

पुस्तक मिलनेका ठिकाना.

खेमराज श्रीकृष्णदास

"श्रीवेंकटेश्वर" छापाखाना-बम्बई.